

TEISINĖS VALSTYBĖS PRINCIPAS: SAMPRATOS PAIEŠKOS DOKTRINOJE

Donatas Murauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 2 36 61 75
El. paštas: donatas.asd@gmail.com

Straipsnyje analizuojama vieno iš kertinių teisės principų – teisinės valstybės – struktūra. Bandoma pažvelgti į teisinės valstybės principą kaip į visapusišką teisės reiškinių, įgyvendinamą per tam tikrus elementus bei veikiančią teisiniuose santykiuose skirtingose plotmėse. Nagrinėjamos galimos teisinės valstybės principo sampratos, išskirtos remiantis formaliu, materialiu ir funkciniais kriterijais. Taip pat pateikiamas sisteminis požiūris į šiuolaikinį teisinės valstybės principą.

The article deals with structural elements of one of the cornerstones of the law – the principle of the State under the Rule of Law. The article tries to reveal the principle of the State under the Rule of Law as a phenomenon which express different elements and functions in variant fields of legal relations. The paper investigates possible conceptions of the principle of the State under the Rule of Law distinguished on the basis of formal, substantive and functional criteria. The article provides systemic view towards the modern principle of the State under the Rule of Law.

Įvadas

Teisinės valstybės principas yra vienas iš sudėtingiausių teisės reiškinių, kurio turinio suvokimas sudarytų prielaidas tinkamai veikti valstybės teisei sistemai ir prisidėtų prie visuomenės teisinės sąmonės formavimo. Teisinės valstybės principas yra eksplicitiškai įtvirtintas 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kur yra pažymėta, kad „lietuvių tauta [...] siekdama [...] teisinės valstybės [...] priima šią Konstituciją“ [1]. Rėmiamasis demokratijos ir teisinės valstybės principais Europos Sąjungoje įtvirtintas

ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos preambulėje [2]. Teisinėje realybėje susiduriama su situacija, kai skirtingi visuomenės nariai įvairiai ir kartais kiek paviršutiniškai suvokia šio principo sampratą bei reikšmę¹. Pažymėtina, kad Lietuvos teisės doktrinoje yra nemažai literatūros, atskleidžiančios šio principo turinį². Vis dėlto atsižvelgiant į tai, kad teisinės

¹ Teisinės valstybės principas dažnai yra suprantamas kaip abstrakti valstybės pareiga laikytis įstatymų ir veikti vadovaujantis teise, tačiau nesiaiškinama, kokios yra galimos šios pareigos ribos ir sudedamosios dalys.

² Paminėtini pavyzdžiai yra E. Kūris [15; 17], E. Šileikis [28], A. Vaišvila [32] ir kt.

valstybės principas sudėtingas, nevienodai vertinamas (skirtinguose šaltiniuose pateikiama jo sampratos variacijų), reikia papildomų studijų, kurioms remiantis būtų galima pamatyti galimą teisinės valstybės principo prigimties vertinimą, taip pat sužinoti, kaip pagal skirtingus kriterijus atskleidžia šio principo esmę. Šio straipsnio objektas yra vyraujančios teisinės valstybės principo koncepcijos bei galima šio principo sampratos prigimtis. Pažymėtina, kad šis straipsnis yra originalus ir naujas tuo, jog jame teisinės valstybės principas pateikiamas pažymint jo įvairiapusiškumą bei skirtingumą, nurodant galimą jo prigimtį ir vertinimą pagal skirtingus kriterijus, t. y. bandant pateikti sisteminę principo turinio išvalgų analizę.

Tinkamas teisinės valstybės principo suvokimas gali padėti suprasti Lietuvos teismų sprendimų pagrįstumą, valstybės institucijų funkcionavimo ypatybes. Ypač šis principas aktualus siekiant suvokti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas) nutarimus, atsižvelgiant į tai, kad teisinės valstybės kategorija šio teismo aktuose analizuojama faktiškai nuo veiklos pradžios³, o nuo 2000 m. vasario 23 d. nutarimo [35] teisinės valstybės principas pradėtas vartoti ir rezoliucinėse Konstitucinio Teismo aktų dalyse.

Šio straipsnio tikslas – ne tiek atskleisti universalią ir nekintamą teisinės valstybės principo sampratą (o tai vargu ar įmanoma apskritai), kiek apžvelgti ir sistemiškai parodyti šio principo prigimtį ir daugialypiškumą remiantis skirtingomis teisės mokslo

doktrinos koncepcijomis bei padaryti tam tikras apibendrinamąsias išvadas. Siekiant nurodyto tikslo, straipsnyje naudojami dokumentų tyrimo ir analizės, loginis, lyginamasis bei sisteminis metodai.

Darbe analizuojami teisinės valstybės principą tyrusių užsienio (T. R. S. Allan, T. Bingham, A. V. Dicey, J. Raz, N. J. Schweitzer, B. Tamanaha ir kt.) ir Lietuvos autorių (E. Kūrio, E. Šileikio, A. Vaišvilos ir kt.) darbai. Būtina pažymėti, kad šis straipsnis gali padėti analizuoti ir lyginamuoju aspektu pateikti Konstitucinio Teismo aktus per teisinės valstybės principo prizmę, nes juo atskleidžiami skirtingi doktrinoje pasireiškiantys principo aspektai gali padėti kaip matas, vertinant, ką panašiais aspektais yra konstatavęs Konstitucinis Teismas.

Teisinės valstybės principo prigimtis

Noras rasti universalią tam tikro reiškinio prasmę visada viliojo žmoniją, skatino gausybę diskusijų ir ginčų. Teisinės valstybės principas yra viena iš tų kategorijų, kurios visa apimančios sampratos buvo ieškoma nuolatos. Ieškant teisinės valstybės principo turinio tyrimo atskaitos taško, galima teigti, kad teisinės valstybės principas visada buvo susijęs su ideja, kad valdymas asmenų atžvilgiu turi būti pagrįstas teise, bet ne kito asmens savivale [6, p. 444]. Toks pirminis įpareigojimas nustatatomas valstybei, nesvarbu, kokia politine forma ji įgyvendina savo valdžią. Teisinės valstybės principo turinio plėtimo kryptys nuo šios pradžios idėjos yra įvairios ir iškart veda prie diskusijų apie principo sampratą: kokie konkrečiai reikalavimai keliami valstybei, kokioms valstybės institucijoms ar subjektams, ko konkrečiais atvejais tuo

³ Pirmą kartą sąvoka „teisinė valstybė“ paminėta Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarime [34].

siekama ir t. t. Skirtingi teisės mokslo doktrinos atstovai pateikia pačių įvairiausių nuomonių apie teisinės valstybės principą: daugiaprasmis, iš esmės ginčytinas reiškiny, tik diskusijų forma pateikiantis mums tam tikrą idealą, nukreipiantis tam tikras susipynusias kryptis [9, p. 576].

Formuluotė, kad valstybė turi veikti vadovaudamasi teise, bet ne žmogaus valia, yra tautologinė. Juk vyriausybė, įgyvendinanti tam tikrą politiką, susideda iš žmonių, o tam tikri procedūras atitinkantys veiksmai yra laikomi atlikti teisės nustatyta tvarka. Tad kaip vyriausybė gali veikti, nesivadovaudama joje veikiančių žmonių idėjomis, bet tik teise? [21, p. 212–213] Vis dėlto čia jokio prieštaravimo nėra, nes valstybės veiksmų atitiktis teisinės valstybės principui nereiškia politinio diskurso izoliavimo. Teisinės valstybės principas orientuoja į tam tikrų veiksmų (teisės aktų ar kt.) atitiktį atviroms ir stabilioms bendroms taisyklėms. Tačiau kas yra tos esminės taisyklės, kurių visada reikia laikytis? Ar galima jas apibrėžti? Šie ir kiti teisės filosofijos nagrinėjami klausimai yra skirti suvokti ne tik teisinės valstybės principą, bet ir pačios teisės esmę. Juk tam tikrų nekvėstionuojamų taisyklių laikymasis, kurio reikalauja teisinės valstybės principas, kartu skatina spręsti tokių taisyklių buvimo teisėje apskritai klausimą.

Valstybę galima suvokti tiesiog kaip teisinę tvarką, t. y. tam tikroje teritorijoje tam tikru metu susiklosčiusius socialinius žmonių santykius, kurie yra užtikrinami tam tikra prievartos forma. Tačiau tokia samprata yra būdinga pirmykštėms bendruomenėms – vystantis visuomenei buvo prieita prie išvados, kad vien faktinė tvarka negarantuoja visapusiško teisės įgyven-

dinimo. Pagrindinė to priežastis – žmogus kaip savanaudiška būtybė. Būtinybė nustatyti standartą, aukštesnį nei žmogaus ar žmonių valia, vedė žmoniją prie teisinės valstybės principo. Net grynosios teisės paieškas vykdęs H. Kelzenas yra atkreipęs dėmesį į valstybės išipareigojimą, pasireiškianti per valstybės, kaip nuo teisės nepriklausomos socialinės realybės, teisės kūrimą ir savanorišką pajungimą šiai teisei – tik tada valstybė yra teisinė valstybė [14, p. 252]. Aukštesnio standarto nustatymas parodo, kad, be pakankamai formalios nuostatos, jog valstybė turi būti įrėmintą teisės, būtina kalbėti ir apie šių rėmų kokybinį aspektą – tam tikro aukštesnio standarto turinį. Juk pripažįstant, kad valstybė elgiasi pagal teisę, vadinasi, pripažįstami ir jos, vadovaujantis teise, daromi veiksmai. Tačiau kas leis patikrinti, ar tai, ką daro valstybė, iš tiesų atitinka teisę, ir kas lemia, kad visuomenės nariai jos laikosi?

Atsiribojant nuo svarstymų apie vertybes, kurios yra visuotinai pripažįstamos, o bandant rasti galimą *grynąją* teisinės valstybės principo turinio aspektą, kylantį iš valstybės įrėminimo teisėje idėjos, reikėtų pripažinti, kad visų pirma teisė turi būti tokia, kokios objektyviai individai galėtų laikytis. O teisės laikytis galima tik tada, kai ji yra žinoma. Todėl individo veiksmai atitiks teisę tada, kai jis jos nepažeis, o pats individas laikysis teisės tik tada, kai dalis priežasties, dėl kurios jis laikosi teisės, bus susijusi su tuo, kiek jis žino teisę [21, p. 214]. Pabrėžtina, kad teisės žinojimo aspektas neatsiejamas nuo teisės suvokimo, nusakant ir tam tikrą to suvokimo laipsnį, kuris yra akceptuojamas individo. Tai parodo, ar individui yra suvokiama

esama teisės samprata, ir leidžia matyti, ar valstybė laikosi įsipareigojimo vadovautis teise. Pats teisės suvokimas gali būti labai individualus, tačiau objektyviosios teisės suvokimas priklauso nuo to, kaip teisė bus suvokiama to, kas ją pritaikys. Todėl kuo toliau, tuo labiau išsivyrėja supratimas, kad teisinės valstybės principas yra būtinybė tinkamai argumentuoti teismo sprendimą [3, p. 2–13], nes būtent tai yra prielaida individui tinkamai suvokti objektyviai pasireiškiantį teisės turinį. Galima teigti, kad teismai, kaip teisingumą įgyvendinančios institucijos, vadovaudamiesi iš teisinės valstybės principo kylančiu reikalavimu tinkamai argumentuoti teismo sprendimą, užtikrina visuomenės ir kiekvieno visuomenės nario pasitikėjimą teisine sistema ir teise apskritai, nes iš teisės žinojimo ir suvokimo atsiranda galimybė apskritai laikytis teisės ir matyti, ar tai daro valstybė. Būtent žmonių tikėjimas teise ir tuo, kad ji gali padėti jiems apginti savo teises, išlaiko teisės autoritetą, taip pat teisės sistemą apskritai. Todėl nesunku išžvelgti minėto principo svarbą teisei, kaip socialiniam reiškiniui, bei toms vertybėms, kurias saugo teisė.

Nurodyti teisinės valstybės principo branduolio paieškos aspektai verčia žengti tolesnį žingsnį, bandant dar labiau priartėti prie šio principo kaip socialinio reiškinio. Pripažinus, kad pirminės principo idėjos yra susijusios su visuomenės narių noru apriboti valstybę jų atžvilgiu teise bei tai, kad ta teisė jiems būtų suprantama ir suvokiama, reikėtų pažiūrėti, kokius konkrečius reikalavimus valstybėje egzistuojančiai teisei kelia teisinės valstybės principas. Atsižvelgiant į tai, kad teisinės valstybės principas yra komplikuoja ir daug ginčų

kelianti kategorija, būtų naudinga bent iš dalies sisteminti skirtingo pobūdžio reikalavimus, kylančius iš skirtingų principo sampratų, o tai padėtų padaryti konkrečių kriterijų, analizuojant šį principą, išskiriamas.

Teisinės valstybės sampratų vertinimo įvairiuose darbuose analizė leidžia teisinės valstybės vertinimą grupuoti pagal tris esminius kriterijus, kurie gali padėti išaiškinti su jais susijusias principo sampratas:

1. *Formalus kriterijus*; šis kriterijus gali būti apibrėžiamas kaip teisinės valstybės principo analizės matas, padedantis atsiriboti nuo galimų teisinės valstybės principo vertybinių (substanyvių) elementų;
2. *Materialus kriterijus*; tai teisinės valstybės principo vertinimo matas, kuris padeda į principo turinį įtraukti ir tam tikrus vertybinius, moralinius elementus;
3. *Funkcinis kriterijus*; šiuo kriterijumi galima bandyti atskleisti teisinės valstybės principo sampratą ne statiškos teisės, bet šio principo atliekamų funkcijų analizės požiūriu dinamiškų socialinių santykių kontekste.

Nurodyti kriterijai padeda išskirti ir galimas skirtingas būdingas principo sampratas: formalią, materialią ir funkcinę. Pažymėtina, kad lyginamuoju aspektu gali būti vertinami pagal formalų ir materialų kriterijus išskiriamos principo sampratos, nes jose atsiskleidžiantys reikalavimai teisei yra to paties statiško lygmens kaip tam tikros taisyklės, pritaikomos konkrečiu atveju. O pagal funkcinį kriterijų išskiriama principo samprata yra labiau susijusi su dinaminio valstybės ir visuomenės raidos

procesu ir parodo, kaip šiame procese veikia aptariamas principas.

Formali teisinės valstybės principo samprata

Formali teisinės valstybės principo samprata dar yra žinoma kaip *siauroji* (angl. – *Thin*) [23, p. 619]. Ši principo samprata atitinka ir vadinamąją *instrumentalistinę* teisinės valstybės principo raidos kryptį [17, p. 243]. Formali principo samprata nustato tam tikrus reikalavimus valstybėje egzistuojančiai teisės sistemai – ja pažymimas formalus teisėtumas, bet nekvėstionuojamas esamos teisės turinys, tai, ką pabrėžia materialios sampratos šalininkai [30, p. 92]. Formali samprata gali būti apibūdinama per reikalavimus valstybės galios nenaudoti prieš piliečius, kitaip nei reikalauja detaliam išdėstytos ir prieinamos normos, o valdžiai taip pat laikantis šių normų, kurių pakeitimas nustatomas kitų prieinamų normų [11, p. 19]. Doktrinoje yra skirtingų požiūrių, kokie konkretūs elementai patenka į formalios sampratos sudėtį. Vienas iš galimų variantų yra teisės sistemos atitiktis tokiems reikalavimams:

- 1) teisės normų aiškumas ir bendras pobūdis, prieinamumas ir galimybė jas žinoti iš anksto;
- 2) teisės normų numatymas ir jų netaikymas atgal;
- 3) nustatytos teisės teksto (angl. – *Law in the Books*) ir to, kaip teisė taikoma realybėje (angl. – *Law in the World*), atitiktis;
- 4) galimybė ginant turimas teises kreiptis į nepriklausomą ir nešališką arbitražą;

- 5) teisės kūrimo (angl. – *Law-making*) ir jos taikymo (angl. – *Law-implementation*) atskyrimas;
- 6) netikėtų ir sparčių pokyčių teisėje nedarymas;
- 7) prieštaravimų ar netikslumų teisėje nebuvimas [27, p. 953–968].

Formalaus principo šalininkai skiria daug dėmesio siekui sumažinti įtampą tarp teisės *administravimo* ir *asmeninių vertybių* teisėje įtvirtinimo. Šios idėjos esmė yra teisės normų iškėlimas virš teisės taikytojo diskrecijos. Siekiant tai įgyvendinti teisės normos turi būti autoritetingos ir išvedamos iš tam tikrų standartų, bet ne iš atviroje moralinėje diskusijoje suformuotų principų [23, p. 620]. Toks teisinės valstybės principo interpretavimas gali būti teisinio stabilumo, teisinio tikrumo bei nuspėjamumo pagrindu. Sprendimus priimančiam asmeniui (teisėjui) suteikiama diskrecija gali sukliudyti teisės sistemai atitikti šiuos formalius teisės sistemos iškeliamus reikalavimus. Taip iš esmės bandoma įtvirtinti esminius formalios teisinės valstybės principo siekius – *teisės nuoseklumą* ir *visuotinę lygybę*.

Vienas iš ryškiausių formalios teisinės valstybės principo sampratos proponentų yra Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo teisėjas ir teisės mokslininkas A. Scalia⁴. Šis teisėjas skiria itin daug dėmesio teisės nuoseklumui kaip teisinės valstybės principo įgyvendinimo sąlygai: *teisės nuoseklumas* yra tada, kai žmonės tomis pačiomis situacijomis yra vertinami vienodai. A. Scalia ir jo šalininkų princi-

⁴ Vienas iš ryškiausių A. Scalia poziciją parodančių darbų yra jo straipsnis *The Rule of Law as a Law of Rules* [22].

po supratimas yra orientuotas į formą, tai skatina situaciją, kai teisės aktai yra priimami pagal taisykles, bet ne vadovaujantis subjektyviomis vertybėmis, kurias išreiškia asmeninė nuomonė (diskrecija pašalinama)⁵. Tokiu atveju valstybėje viešpatauja teisė, bet ne asmenys. Teisės nuoseklumas ir lygybė *formalistų* akimis ir yra moralinės teisinės valstybės principo sąlygos arba teisingumo reikalavimai⁶.

Akivaizdu yra tai, kad formali teisinės valstybės principo samprata orientuoja teisę į procedūrinius reikalavimus. Kitaip tariant, teisė atitiks teisinės valstybės principą, kai visi juridinę reikšmę turintys veiksmai (aktai, neveikimas) bus atlikti teisėtai, t. y. egzistuojančių teisės normų nustatyta tvarka. Šis teisinės valstybės principo aspektas yra sunkiai nuneigiamas, ypač atsižvelgiant į principo, kaip valstybę teisėje įrėminančio regulatoriaus, prigimtį. Tinkamų procedūrų aspektu būtų galima sutikti su idėja, kad teisinės valstybės principas formuoja pagrindines administracinės teisės idėjas [13, p.190]. Juk pati administracinė teisė yra orientuota į tai, kam ir kokie įgaliojimai yra suteikti vykdant viešąjį administravimą, kontroliuojant kitus administracinių teisinių santykių dalyvius, sprendžiant administracinių ginčų bylas

⁵ Analogiškai reikėtų žiūrėti ir į teisės taikymo veiklą, kai teisėjai priima teisės taikymo aktus, vadovaudamiesi išskirtinai teise, bet ne savo nuožiūra.

⁶ Reikėtų pažymėti, kad formalioje teisinės valstybės sampratoje yra ir kitų aspektų. Pavyzdžiui, dalis šios sampratos atstovų į formalią teisinės valstybės sampratą įtraukia ir demokratijos reikalavimą, reiškiantį, kad egzistuojanti valstybės valdžia turi būti demokratiškai išrinkta, tada ir jos formuojama teisė atitiks teisinės valstybės principą [30, p. 99–101]. Pažymėtina, kad šiuo aspektu demokratija yra susijusi su rinkimų taisyklių įgyvendinimu ir laikymusi, bet visiškai atsiriboja nuo išrinktos valdžios veiksmų vertybinių vertinimų.

[4, p. 35]. Tad, sutikus su formalios principo sampratos šalininkų idėjomis dėl jo svarbos, užtikrinant lygybę per tam tikras pagrindines teisėtumo taisykles remiantis žmogaus ir valstybės santykiu, prieinama prie klausimo, ar to užtenka ir ar nėra kokių nors papildomų reikalavimų, susijusių vertybiniu teisės aspektu.

Tai, kad teisinės valstybės principas formaliuoju požiūriu daugiausiai orientuotas į formą, bet ne į turinį, t. y. vertinant teisinės valstybės principą formaliu kriterijumi svarbiau yra tai, kas užrašyta, nei tai, kas yra tokio formulavimo pagrindas, vertybiniu požiūriu gali būti kritikuotina. Tai ypač akivaizdu, jei, pavyzdžiui, neatsižvelgdami į pasekmes pritaikytume visuomenėje itin ginčytiną teisės normą. Objektyvumas pasirinkus formalųjį kriterijų pasireiškia elementų įgyvendinimo nuoseklumu, tikslumu, bet ne turiniu. Galima kritikuoti formalios teisinės valstybės principo sampratos nenuoseklumą dėl to, kad iš esmės bet kokių formalių elementų pasirinkimas jau iš anksto yra nulemtas materialių ar vertybinių kriterijų. Kitaip tariant, neįmanoma pasirinkti formalaus požymio, atsiribojant nuo tam tikrų vertybinių nuostatų, kiekvienas formalus elementas savo gilumine prasme yra orientuotas į vertybę pats savaime (tas pats pasakytina ir apie postulatus *teisinis nuoseklumas* ir *lygybė*). Taigi formalus kriterijus tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti objektyvus ir visavertis, tačiau jis pats dažniausiai *stovi* ant vertybinių polių. Juk minėtos teisinės valstybės principo pradinės idėjos, susijusios su valstybės ribojimu ir visuomenės narių galimybe žinoti ir suvokti teisę, yra pačios kilusios iš to, kad asmenys, pripažindami valstybės, kaip organizacijos,

naudingumą, suteikdami tam tikras valdymo teises, kartu ir apriboja suvereną, siekdami apsaugoti asmenines, visuomenines ir kitas teises.

Materiali teisinės valstybės principo samprata

Vertinant materialiu kriterijumi teisinės valstybės principas išplečiamas, prie formalijų elementų leidžiama pridėti ir tam tikrus vertybinius aspektus. Toks teisinės valstybės principas yra tiesiogiai susijęs su *substantyvine* principo raidos kryptimi [17, p. 243], o teisės mokslo doktrinoje yra apibrėžiamas ir kaip *plačioji* (angl. – *Thick*) principo samprata [23, p. 619]. Materiali teisinės valstybės samprata įtraukia ir apibrėžia ne tik anksčiau minėtus formalius elementus, bet prideda ir reikalavimą, kad valstybės teisės sistema turi atsižvelgti į visuotinai pripažintas vertybes ir visuomenės, kurioje ji veikia, nuomonę [23, p. 620]. Teisinės valstybės principo sampratos nagrinėjamu kontekstu pradžios taškas yra suvokimas, kad teisinės valstybės principas reikalauja iš valstybės tokios tvarkos (tokio valstybės institucijų elgesio), kuri būtų racionaliai pagrįsta *bendro gėrio* (angl. – *Common Good*) koncepcijos kontekste [3, p. 231].

Bandymas apibrėžti materialią principo sampratą sukelia ne mažiau problemų nei bandymas nustatyti visuotinai pripažintų vertybių turinį, ypač atsižvelgiant į pluralizmą šiuolaikinėje visuomenėje. Anksčiau teoretikai, remdamiesi prigimtinio teisingumo (angl. – *Natural Justice*) koncepcija, galėdavo apeliuoti į krikščioniškąsias vertybes, tačiau toks supratimas daug nelemia šiuolaikinėje visuomenėje ir joje vyraujančioje teisės sampratoje. Vis dėlto

tam tikras kryptis išskirti galima, nes, nors ir skirtingu mastu, bet yra pripažįstama, kad visuomenės, kurių tikslas yra ilgalaikė taika ir stabilumas, savo teisę turi suderinti su visuotinai pripažintomis vertybėmis ir visuomenės supratimu [8, p. 257–286].

Kaip pakankamai plataus turinio reiškinys, materiali teisinės valstybės principo samprata iškelia *diskrecijos* svarbą, teisėjui priimant sprendimą⁷. Materialios teisinės valstybės principo sampratos šalininkai neneigia *formalistų* nustatomų standartų – jie taip pat pritaria, kad teisė normatyviniu požiūriu yra labai svarbu, bet esminis skirtumas tarp *materialistų* ir *formalistų* yra tas, kad, *materialistų* požiūriu, teisinės valstybės principas negali apimti tų teisės normų (taisyklių ar kitų normatyvinės teisės išraiškos formų), kurios neatitinka tam tikrų moralinių idealų. Pasirinkus materialų teisinės valstybės principo vertinimo kriterijų, paaiškėja didžiulis šio kriterijaus pranašumas – teisinės valstybės principas formuojasi kaip tam tikra *teigiamybė*⁸.

Ieškant galimų konkrečių reikalavimų teisei, kuriuos iškelia materiali minėto principo samprata, galima aptikti įvairių nuomonių. Pavyzdžiui, ilgametis Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų teisėjas, pri-

⁷ Vietoje to, ką kaip vertybes įvardija formaliosios sampratos šalininkai (aiškumas, nuspėjamumas). Tokiu atveju situacija pradeda panašėti į žmogaus, bet ne teisės viešpatavimą. Formaliai aiškus nuspėjamas elgesio reguliavimas apriboja teisėjo galimybes elgtis savo nuožiūra, nes nustatomas standartas, kuris yra visuotinai priimtinas.

⁸ Tai susiję su paprasčiausiu visuotiniu žmonių polinkiu taikyti *gero* ir *bloga* kriterijus. Juk dauguma žmonių negalėtų niekaip priimti tokios teisinės valstybės principo sąvokos, kuri būtų siejama su neteisingu (represyviu ar kt.) valstybės valdymu. Materiali teisinės valstybės principo samprata leidžia į teisinės valstybės principo turinį įtraukti tam tikrus vertybinius elementus.

gimtinių teisės šalininkas T. Binghamas yra išskyręs aštuonias teisinės valstybės principo sudedamąsias taisykles:

- 1) *tiesioginiai įstatymai, tiek teismo sprendimas turi būti pasiekiamas, aiškus ir nuspėjamas;*
- 2) *teisių ir pareigų bei atsakomybės klausimai turi būti išspręsti galiojančiame įstatyme ir nepriklausyti nuo kieno nors nuožiūros;*
- 3) *įstatymai galioja visiems vienodai, bet koks galiojimo diferencijavimas turi būti objektyviai pateisinamas;*
- 4) *įstatymas turi užtikrinti atitinkamą pagrindinių žmogaus teisių apsaugą; žmogaus teisės yra vienas iš materialių elementų, kurie daro valstybę teisine ne vien formaliai; šiais laikais net būtų sunku teigti, kad teisė apsaugo žmogų, neužtikrindama bent minimalios žmogaus teisių apsaugos [19, p. 311]; neabejotina, kad valstybių (ar jų visuomenių) suvokimas, kokio masto žmogaus teisės priimtinos, kokios teisės apskritai yra prigimtinių ir pan. yra skirtingas, bet jų visuotinumai yra sunkiai nuginčijamas;*
- 5) *bet kokie ginčai turi būti sprendžiami stengiantis išvengti per didelių kaštų bei per ilgo proceso šalims, turi būti stengiamasi, kad šalys būtų suinteresuotos rasti kompromisą; valstybėje turi būti pakankamai veiksminga sistema, padedanti šalims rasti kompromisą; tačiau negalima šio reikalavimo absoliutinti, suinteresuoti asmenys visada turi turėti galimybę kreiptis į teismą, tačiau būtina sukurti kuo lankstesnę bylinėjimosi išlaidų kompensavimo sistemą asmenims, neturintiems pakankamai lėšų;*

- 6) *visų lygių valstybės tarnautojai privalo veikti pagal konkretų pagrindą, kurį jiems suteikia atitinkami įgaliojimai, privalo vadovautis gera valia, neviršyti suteiktų įgaliojimų ir tik tuo tikslu, kuriuo jiems šie įgaliojimai buvo suteikti; šiame kontekste galima pabrėžti ir valdžių padalijimo principą kaip teisinės valstybės principo elementą [29, p. 115]; T. Binghamas pažymi, kad ši taisyklė daugelio pagrįstai laikoma teisinės valstybės principo esme (angl. – *the Core*); iš tiesų nurodytas reikalavimas yra tiesiogiai susijęs su minėtu vienu iš kertinių principo reikalavimų, apribojant valstybę individo atžvilgiu;*
- 7) *ginčų sprendimo taisyklės turi būti nešališkos ir sąžiningos kiekvienos šalies atžvilgiu⁹; šalys teisiniame ginče turi turėti vienodas galimybes būti išklaustytos, teismo procesas privalo būti nešališkas, turi būti užtikrintas procesinių teisės šakų principų įgyvendinimas; vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisinės valstybės principas pats savaime nepašalina visų galimų šališkumo apraiškų, teismui taikant teisę [21, p. 219]; didelė šio klausimo problematika atsiveria vadinamųjų sunkių bylų kontekste, keliant klausimą, kaip elgiasi teisėjas, kai ginčas byloje yra tiek sudėtingas, kad nulemia spęstiną dilemą: vadovautis politine nuostata ar principu? [10, p. 128];*

⁹ Su nešališku teismu tiesiogiai susijęs ir *teismų nepriklausomumo principas*, kuris teisės mokslininkų pripažįstamas kaip esminis teisinės valstybės principo materialusis požymis [12, p. 233].

- 8) *valstybė turi vykdyti savo pareigas, priiimtas pagal tarptautinę teisę, ir tik tarptautinė teisė turi reguliuoti valstybių elgesį* [7].

Materialios teisinės valstybės principo elementai, kaip minėta, gali būti skirstomi įvairiai, taip pat ir, pavyzdžiui, formuluojant tokius iš teisinės valstybės principo kylančius reikalavimus, susijusius su bendrosios teisės tradicijos *teisės viešpatavimo* idėja:

- 1) parlamentas, leisdamas įstatymus, negali pažeisti pagrindinių asmens teisių;
- 2) pilietis turi teisę ginčyti įstatymų leidėjo sprendimus ir veiklą;
- 3) valstybėje turi būti įtvirtintas teisingas ir įstatymais įtvirtintas teisinis procesas;
- 4) įstatymų leidėjo kuriama teisė turi atitikti valstybėje pripažintus teisės principus ir pradus [15, p. 25–27].

Būtina atkreipti dėmesį, kad materialios teisinės valstybės principo sampratos požymiai gali būti pateikiami per tam tikrą bendrą teisinės valstybės principo sąvoką, pavyzdžiui, nustatant, kad šis principas apima *pagrindinių moralinių vertybių, teisingumo ir žmogaus teisių užtikrinimą, tinkamą jų tarpusavio pusiausvyrą bei šių vertybių ir kitų visuomenės poreikių pusiausvyrą* [5, p. 55]. Taip pat teisinės valstybės principą galima išvelgti ir materialios *teisinės valstybės* kategorijos formoje, suprantamą kaip *prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės atitinkančios konstitucijos, konstitucinių įstatymų ir įstatyminių valdymo bei teismo aktų pagrindais gyvuojanti valstybė* [28, p. 195].

Pažymėtina, kad kai kurie autoriai į materialią teisinės valstybės principo sudėtį

įtraukia ne tik su žmogaus teisėmis susijusius reikalavimus, bet ir visuomenės bei individo gerovę garantuojančias idėjas [30, p. 113]. Tokia teisinės valstybės samprata yra laikoma plačiausia, jos pabrėžiami idealai, be visų kitų elementų, įtraukia tokius aspektus: *gerovė, faktinė žmonių lygybė* ir pan. Šiame kontekste pažymėtina, kad yra autorių, kurie tokią socialiai orientuotą teisinės valstybės principo sampratą laiko tolesniu teisinės valstybės modelio išplėtojimu arba *trečiuoju* (po formalaus bei materialaus) moderniuoju teisinės valstybės variantu, apibūdinamu *gerovės valstybės* sąvoka [32, p. 86]. Vis dėlto manytina, kad gerovės valstybės (angl. – *Welfare State*) samprata yra labiau ekonominė valstybės būklės išraiška, susijusi su socialinės politikos kryptimis, kuriomis valstybė reguliuoja tam tikras egzistuojančias rinkas [20, p. 18]. Kryptys čia gali būti įvairios: minimalaus gyvenimo lygio ir socialinių garantijų asmenims užtikrinimas ar tam tikro lygio socialinių paslaugų paketo įgyvendinimas. Tokių kryptių įgyvendinimas yra susijęs su valstybės pasirinkta politine raidos kryptimi, o ryšys su teisinės valstybės principu gali pasireikšti tik per funkcinę tam tikros raidos krypties įgyvendinimą, bet ne per konkrečių teisių reikalavimų teisei nustatymą, kuo materialiu požiūriu ir pasireiškia šis principas.

Materiali teisinės valstybės principo samprata kritikuotina dėl minėto *teigiamumo* aspekto – teigimas, kad kas nors yra *gerai*, nėra ir sunkiai gali būti tinkamai apibrėžiama, todėl materialaus teisinės valstybės principo modelio pasirinkimas skatina principo neapibrėžtumą. Principas tokiu būdu netenka prasmės, nes galima iš karto kalbėti apie visuomenės teigiamumą

(neboreikia analizuoti principo turinio, jo įgyvendinimo, reikia ieškoti tiesiog *geros visuomenės* standartų). Kuo daugiau materialių elementų *sukeliama* į teisinės valstybės principą, tuo mažiau pats teisinės valstybės principas yra *teisinis* [24, p. 263]. Dauguma asmens teisių (ir susijusių vertybinių elementų) neturi galutinių nediskuotintų ribų, todėl lieka neaišku, kaip apibrėžti iš šių teisių kylantį teisinės valstybės principą – tai priklauso nuo įvairių supratimų (visuotinio, nacionalinio, individualaus, atitinkamos grupės ir t. t.). Atkreiptinas dėmesys į minėtos plačiausios teisinės valstybės principo sampratos problematiką, susijusią su politikos ir teisės santykiu, kai teisinės valstybės principas nustato ribas valstybei veikti ne tik laikantis tam tikrų taisyklių, bet ir įtvirtina tam tikras ribas vykdomos politikos atžvilgiu (ji turi būti faktiškai įgyvendinanti socialinę lygybę, užtikrinanti žmonių gerovę ir pan.).

Funkcinė teisinės valstybės principo samprata

Funkcinis teisinės valstybės principo vertinimo kriterijus nėra to paties lygmens matas kaip ir formalus ar materialus. Jis įveda į šio principo sampratą tam tikrą vektorių arba kryptį. Šis kriterijus gali padėti įvertinti tam tikrą dinaminę teisinės valstybės principo apraišką, vertinti principą socialinių pokyčių kontekste. Formali ir materialioji principo sampratos gali būti laikomos tradicinėmis, skirstomomis pagal tai, kokius reikalavimus teisei kelia šis principas, o funkcinė principo samprata yra tai, kas akivaizdžiai netelpa į tokį supratimą, bet negali būti užmiršta, – tai principo, kaip

socialinio reiškinio dinamiškame besivystančiame pasaulyje, vaidmuo.

Vienas iš tokių funkcinių teisinės valstybės principo aspektų yra susijęs su esama konstitucinių principų tipologija, skirstant juos ne į bendroesius ir kitus, bet klasifikuojant pagal tai, kokių mastu jie kreipia teisės sistemą [17, p. 231–236]. Tokiu būdu konstituciniai principai gali būti apibrėžiami kaip *determinaciniai* ir *koordinaciniai*. Pabrėžtina, kad pati konstitucinė teisė, kurios turinį iš dalies ir sudaro konstituciniai principai (vienas iš jų yra teisinės valstybės principas), nėra tradiciškai suvokiama teisės šaka, nes teisės sistemoje ji išskiriama ne horizontaliai, bet vertikalčiai [16, p. 21].

Teisinės valstybės principas, vadovaujantis minėtu požiūriu, įgyja *koordinacinio* principo reikšmę, kuri nusakoma tuo, kaip teisinės valstybės principas kreipia teisės sistemą. Kalbiniu metodu analizuojant Konstituciją, teisinės valstybės principas joje ir yra įtvirtintas koordinaciniu kryptingumu požiūriu, Konstitucijos preambulėje nustatant teisinės valstybės siekį. Taip teisinės valstybės principas nurodo valstybės raidos gaires ir visoks tęstinis veiksmas ar įvykis, galintis turėti tam tikrus ilgalaikius padarinius, gali būti vertinamas teisinės valstybės principo kontekste. Konstitucinio Teismo argumentai įvairiuose nutarimuose rodo siekį institucijos ar pareigūno išleistą teisės normą vertinti atsižvelgiant į plačią konstitucinių vertybių panoramą [33, p. 19]. Todėl įvairių objektų vertinimas pagal teisinės valstybės principą ne tik nepaneigia Konstitucinio Teismo priedermės, bet ir ją atitinka. Teisinė valstybė funkcinio požiūriu yra tai, ko pagal Konstitucijos preambulę siekia

lietuvių tauta, ir išreiškia tam tikrą idealią valstybės būklę, kai esama teisės sistema atitinka teisinės valstybės principą. Todėl vertinimas, ar tam tikras reiškinytis atitinka teisinės valstybės principą, funkcinio požiūriu reiškia, ar tam tikras reiškinytis būtų suderinamas esant idealiajai (siektinai) teisinės valstybės būklei. Tad toks koordinacinės reikšmės išskyrimas parodo, kad principas yra ne tik konkrečios situacijos ar reguliavimo vertinimo matas, bet ir gerokai platesnis, visą teisės sistemą ir jos vertybes *kreipiantis* reiškinytis.

Kitas paminėtinas aspektas yra susijęs su Konstitucijos socialiniame kontekste vertinimu. Konstitucijos ignoravimas yra svarbiausia teisinės painiavos, teisinio nihilizmo, nestabilumo priežastis [25, p. 6–7]. Teisinės valstybės principas dinamiu požiūriu gali būti suvokiamas kaip vienas iš reiškinių, kurie padeda tinkamai įgyvendinti valstybinį reguliavimą, įgyvendinant jį kaip socialinio konstravimo priemonę bei perkeltiant socialinę idėją (teisinės valstybės principą) iš statinės į dinaminę aplinką¹⁰. Taip valstybė gali tinkamiau reaguoti į vykstančius socialinius pokyčius, juos vertinti ir į juos reaguoti, naudojant teisinės valstybės principo galią. Be abejo, įgyvendinimo apimtis ir tikslumas priklauso nuo to, kaip – formaliai ar materialiai – yra suprantamas principas, tačiau funkcinis teisinės valstybės principo supratimas, orientuotas į ilgalaikę valstybės raidą, reaguojant į tam tikrus so-

cialinius veiksmus, yra pakankamai ryškus bei atsiejamas nuo konkrečių formalių ar materialių principo elementų.

Pakankamai ryškus paminėtinas yra ir kitas teisinės valstybės principo aspektas, susijęs su pirminėmis visuomenės tikėjimo teise idėjomis, nulemiančiomis teisės egzistavimą apskritai. Teisinės valstybės principas yra tiesiogiai susijęs su visuomenės pasitikėjimu teise ir jis yra tol, kol žmonės tiki, jog teisė gali apsaugoti asmenines jų teises [18, p. 162]. Todėl šiuo aspektu iš teisinės valstybės principo teismui, kaip objektyvią teisę atskleidžiančiai institucijai, kyla pareiga, priimant sprendimą individualiu atveju kuo plačiau atsižvelgti į socialinį situacijos kontekstą. Kontekstinio teisės interpretavimo būtinybė kyla dėl visuotinai žinomos tiesos, kad rašytinė teisė nespėja paskui gyvenimą, todėl teisėjas į kiekvieną individualią situaciją turi žiūrėti ne tik modeliuodamas jos atitiktį teisės normoms, bet ir atsižvelgdamas į teisinius padarinius bei bendruosius teisės principus, padedančius išlaikyti žmonių tikėjimą teise. Taip teisinės valstybės principas verčia nepamiršti žvelgti į teisei aktualią sritį kaip į dinamišką, kintamą socialinį procesą, o ne tik į tam tikro momento atspindį istorijoje.

Teisinės valstybės principą galima analizuoti ir kaip pasiekto rezultato rodiklį. Tokiu požiūriu yra atkreiptinas dėmesys į funkcinės teisinės valstybės principo sampratos santykį su materialiaja ir formaliaja – funkcinis principo modelis gali būti vertinamas net kaip tam tikra jų alternatyva [26]. Teisinės valstybės principas pagal pasiekto rezultato rodiklį nereikalauja vertybių ar formalių aspektų analizės, taikant principą. Ši samprata yra suvokiama per

¹⁰ Reiškinių objektyvizacija yra pakankamai nuosekliai aptariama A. Urmono straipsnyje [31, p. 37–47]. Teisinės valstybės principas, pritaikius analogiją administracinės teisės kontekste, taip pat gali būti suprantamas kaip svarbus instrumentas, leidžiantis tinkamai reaguoti į socialinius pokyčius ir formuoti tinkamą, adekvatų socialinį reguliavimą.

teise pasiekiamo tikslo prizmę, teigiant, kad tam tikras reguliavimas (ar veiksmas) atitinka teisinę valstybės principą, jei atitinka konkretų teisės tikslą. Pavyzdžiui, įstatymai, kuriais siekiama kovoti su rasine diskriminacija, atitiks teisinę valstybės principą, jei jų įgyvendinimo rezultatas bus tam tikri teigiami (rezultatyvūs) globalūs ar sektoriai pokyčiai rasinės neapykantos kontekste. Vadovaujantis šiuo principo supratimu, svarbu yra nustatyti tam tikrus teisės tikslus, o principo funkcija yra ta, kad šie tikslai bus pasiekti teisės nustatyta tvarka, kuo labiau minimizavus tikslus įgyvendinančių teisės aktų leidybos procese ir juos taikant dalyvaujančių asmenų diskreciją. Principas per tikslo pasiekiamumą užtikrina teisės nuspėjamumą, o tai yra svarbu žvelgiant į principą kaip socialinį institutą. Pabrėžtina, kad vis dėlto diskrecijos minimizavimas šio principo modelio kontekste gali kelti pagrįstą pačios teisės aktų leidybos ir jų taikymo apimtį klausimą – minimizuota diskrecija, kuriant ir taikant teisės aktus, negarantuoja protingumo, įgyvendinant neprotingus ar net neteisingus teisės aktus.

Funkcinė teisinė valstybės principo samprata leidžia pažvelgti į principą gero-kai platesniu kontekstu, nei tai daro formali ar materiali sampratos. Šiame straipsnyje atskleisti keli funkciniai aspektai, kuriais bandyta parodyti teisinę valstybės principo platumą ne tik tam tikrų teisei keliamų reikalavimų, bet ir kintamų kartu su kitais socialiniais reiškiniais (kartais net ir sunkiai apibrėžiamais) teisinių santykių kontekste.

Išvados

1. Bendriausiu požiūriu teisinė valstybės principas išreiškia idėją, kad valstybėje

vadovaujama teise, bet ne asmens valia. Teisinė valstybės principas teisės mokslo doktrinoje yra suvokiamas labai skirtingai. Teisinė valstybės principo prigimtis gali būti išreiškiamas per dvi pagrindines idėjas: valstybė turi būti apribota teisės; teisė turi būti suprantama. Detalizuotas teisinė valstybės principo suvokimų skirstymas gali būti pagrįstas vertinimo kriterijų išskyrimu.

2. Teisinė valstybės principą vertinant *formalaus* kriterijaus kontekste, jį galima suprasti kaip principą, įtvirtinantį tam tikrus formalius reikalavimus teisės sistemai, bet atsiribojantį nuo vertybinių (moralinių) reikalavimų. Pagal šią principo sampratą esminės kategorijos yra *teisės nuoseklumas* ir *visuotinė lygybė*.
3. Teisinė valstybės principą vertinant *materialaus* kriterijaus kontekste, prie formalių reikalavimų reikėtų pridėti ir tam tikrus vertybinius elementus. Vertybiniai elementai yra įvairūs (nuo žmogaus teisių iki visuotinai pripažintų teisės principų). Materiali principo samprata susiduria su *diskrecijos* svarbos taikant teisę iškėlimo problema.
4. Teisinė valstybės principą vertinant *funkcinio* kriterijaus kontekste, jį galima suvokti kaip dinamiškuose socialiniuose santykiuose veikiančią reiškinį. Funkciniu požiūriu principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Vadovaujantis šiuo kriterijumi teisinė valstybės principas gali būti analizuojamas kaip determinacinis teisės sistema krepiančias konstitucinis principas, socialinio konstravimo priemonė, kontekstinio interpretavimo būtinybę nustatantis principas ir tikslus teisės įgyvendinantis imperatyvas.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* (2007/C 303/01).

Specialioji literatūra

3. ALLAN, T. R. S. *Constitutional Justice. A Liberal Theory of the Rule of Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
4. ANDRUŠKEVIČIUS, A. *Administracinė teisė: bendrieji teorijos klausimai, valdymo aktų institutas, ginčų santykių jurisprudenciniai aspektai*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
5. BARAK, A. *The Judge in a Democracy*. New Jersey: Princeton University Press, 2006.
6. BARBER, N.W. The Rechtsstaat and the Rule of Law. *University of Toronto Law Journal*, 2003, nr. 53.
7. BINGHAM, T. The Rule of Law. Sir David Williams lecture. Cambridge, 2006 [interaktyvus, žiūrėta 2010 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cpl.law.cam.ac.uk/past_activities/the_rt_hon_lord_bingham_the_rule_of_law.php>.
8. COYLE, S. Positivism, Idealism and the Rule of Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2006, vol. 26(2).
9. DEGIROLAMI, M. O. Faith in the Rule of Law. *Saint John's Law Review*, 2008, nr. 82.
10. DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
11. DWORKIN, R. *Principo reikalas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.
12. DZIEGORAITIS, A. Konstitucinis Teismas ir teisinė valstybė. *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
13. HARLOW, C. Global administrative law: the quest for principles and values. *European Journal of International Law*, 2006, nr. 17(1).
14. KELSEN, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
15. KŪRIS, E. Teisinė valstybė, teisiųjų sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija. In Glendon M. A. *et al. Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993.
16. KŪRIS, E. Konstitucijos dvasia. *Jurisprudencija*, 2002, t. 30 (22).
17. KŪRIS, E. Lietuvos Respublikos Konstitucijos principai. In BIRMONTIENĖ, T. *et al. Lietuvos Konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2002.
18. LAVOIE, R. Subverting the Rule of Law: the judiciary's role in fostering unethical behavior. *University of Colorado Law Review*, 2004, vol. 75.
19. NACHBAR, T. B. Defining the Rule of Law Problem. In *The Green Bag* [interaktyvus]. Vol. 6, 2009 [žiūrėta 2010 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ssrn.com/abstract=1447439>>.
20. PIERSON, C.; ir CASTLES, F. G. *The Welfare State Reader*. Cambridge: Polity Press, 2000.
21. RAZ, J. *The Authority of Law*. New York: Oxford University Press, 2009.
22. SCALIA, A. The Rule of Law as a Law of Rules. *Chicago Law Review*, 1989, nr. 56.
23. SCHWEITZER, N. J. et al. Rule Violations and the Rule of Law: a Factorial Survey of Public Attitudes. *DePaul Law Review*, 2007, nr. 56.
24. SIMMONDS, N. E. *Central Issues in Jurisprudence*. 3rd ed. London: Sweet & Maxwell Limited, 2008.
25. STAČIOKAS, S. Lietuvos teisės sistema: raida ir perspektyvos. *Justitia*, 1996, nr. 4.
26. STEPHENSON, M. Rule of Law as a Goal of Development Policy [interaktyvus, žiūrėta 2010 m. vasario 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://go.worldbank.org/AQ875YH880>>.
27. SUNSTEIN, C. R. Problems with Rules. *California Law Review*, 1995, nr. 83.
28. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2009.
29. ŠINKŪNAS, H. Valdžių padalijimo principas ir teisminės valdžios vieta valdžių padalijimo sistemoje. *Teisė*, 2003, t. 49.
30. TAMANAH, B. Z. *On the Rule of Law*. New York: Cambridge University Press, 2004.
31. URMONAS, A. Administracinė teisė socialinių pokyčių erdvėje. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 5 (83).
32. VAIŠVILA, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000.
33. ŽILYS, J. Konstitucinis Teismas ir Lietuvos teisės raida. In *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.

Praktinė medžiaga

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1993, nr. 70-1320.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 17-419.

THE PRINCIPLE OF THE STATE UNDER THE RULE OF LAW: SEARCH FOR THE CONCEPTION IN THE DOCTRINE

Donatas Murauskas

S u m m a r y

The principle of the State under the Rule of Law is a complex category – a proper understanding of its meaning could provide relevant perception of the functioning of the legal system, as well as contribute to the formation of public legal consciousness. The importance of understanding of the principle of the State under the Rule of Law is increased by the fact that this principle is enshrined in the preamble to the Constitution of the Republic of Lithuania, in addition, Constitutional Court of the Republic of Lithuania develops and refers to the principle of the State under the Rule of Law in number of acts.

The principle of the State under the Rule of Law in general means that state is governed by law, not by self-will. The origin of the principle of the State under the Rule of Law could be provided as 2 fundamental requirements to state's legal system: the restriction by law of the state in respect of individuals and intelligibility of law. More detail requirements towards the legal system could be revealed while analysing the

principle of the State under the Rule of Law under the direction of certain criteria. Such analysis is also necessary due to systematisation of the diversity of opinions about the principle of the State under the Rule of Law.

The concepts of the principle of the State under the Rule of Law provided in the article are based on formal, substantive and functional criteria. In the context of a *formal* criteria the principle of the State under the Rule of Law can be seen as a principle, which lays down certain formal requirements for the legal system, but getting rid of valuable requirements; the *substantive* criteria claims that despite formal requirements some valuable aspects should be added to the concept of the principle of the State under the Rule of Law; in the context of *functional* criteria, the principle of the State under the Rule of Law can be seen as a dynamic phenomenon which takes part in a system of social relations and directs legal system.

Įteikta 2010 m. spalio 14 d.

Priimta publikuoti 2010 m. gruodžio 22 d.